

autobiografija

Ibrahim Kajan

NEZNANJE, NEVINOST Autobiografski fragmenti

I. Tingl-tangl, antikvarijat MH, uništeni bošnjački pisci

V.P. pjesnik, stručnjak za eksplozive

Iz Dubrovnika smo se tog ljeta 1967. vratili u svoj Mostar Ivan (Kordić), Rade (Budalić) i ja, vjerujući da ćemo ujesen dovršiti studij na Pedagoškoj akademiji. U Dubrovniku smo se osjećali – svojim, slobodnim i utopljenim u duhovnu živost slavnog Grada. Posjećivali smo izložbe velikih slikara, imali smo besplatan ulaz na neke koncerte u Kneževom dvoru, a bili smo neizostavni na svakoj novoj predstavi Kazališta „Marin Držić“. Čak smo bili i amaterskim glumcima na dječijoj sceni! Živjeli smo nekako „pjesnički“, oblikujući svaki svoj pjesnički brevijar po diktatu vlastitih bića. Ali, to je posebno poglavlje, na koje se treba jednom vratiti. Nešto mi se tada počelo dešavati s „čudnim“ interesom tematskom pristupu duhovnom nasljeđu čije sam plutajuće fragmente otkrivao u sebi i pored sebe.

Nisam morao, ali sam to učinio: Otišao sam jedno jutro u Vojni odsjek u Općini Mostar i prijavio se za odsluženje vojnog roka! Momak koji je vodio tu evidenciju poznao je moju najstariju sestru Amiru, pa sam mu poput mostarskog alčaka s hinjenom nonšalancijom dobacio: „Pozdravila te moja sestra Mira i rekla da me ne baciš u Kičevo!“ Bi mu nekako drago, osjetilo mu se u glasu: „A je li? Pozdravi i ti nju...“.

Početkom jesenjih kiša dođe mi poziv za JNA: Pravac Dugo Selo! Bio sam razočaran. Nije doduše Kičevo, ali Dugo Selo me – dotuklo. Gdje li je to?

Putuj, putuj, putuj – najposlije dođoh u neznan kraj. Tridesetak kilometara od Zagreba. Tri mjeseca oštre obuke! Prašinar. Lezi-ustani, lezi-ustani. Brom u obrocima, nedjeljni izlasci u jednu jedinu ulicu, kafana na željezničkom kolodvoru. Pisma roditeljima u Mostar, majčina skromna novčana uputnica iz Mostara. A onda dođe omanji, četvrtasti paketić! Na njemu moje ime i V.P. Dugo Selo, markice s Drugom Titom i plavkasti štambilj: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo. Cigaretom spržih špagu i poderah packpapier. Ukaza se san mladog pjesnika: na bijeloj korici veliki crveni krug slikara Mladena Solde i naslov - Ibrahim Kajan: *Arabija ljubavi*. Na prvoj mi stranici urednik Izet Sarajlić čestita novu godinu. Umetnuo je i pismo...

Tako je to počelo u Dugom Selu. A nastavilo se prvom posjetom: Došli su Goran Babić, drug moj iz Mostara na studiju u Zagrebu, i Sonja Manojlović, 17-godišnja pjesnikinja koja mi je bila urednicom u zagrebačkom „Poletu“. Bila je lani i u Mostaru. Po njezinom scenariju, TV Zagreb je snimila emisiju o mladim mostarskim pjesnicima. Režirala ju je Višnja, a pjesme govorio njezin suprug Sven Lasta.

Iz Dugog Sela Goran i Sonja su odnijeli moju molbu za prijem u članstvo Društva pisaca Hrvatske. Trebala je stići prije sjednice u aprilu 1968, kada su Sonja, Goran, Tito (Bilopavlović), Branko (Bošnjak).... očekivali i svoju „službenu“ stalešku potvrdu. „Javit ćemo ti..., pozdrav, servus!“

Tako se s tom posjetom najavljavao možda bolji ambijent jednom 23. godišnjem vojniku - moje prekomandovanje u Vojnu poštu Zagreb. Tačno tako je i bilo: uoči Nove 1968. doputovao sam vlakom na zagrebački Glavni kolodvor. Preko puta Pošte 2 bila je moja nova adresa. Intenzivni seminar o vrstama eksploziva! Tako sam postao, nakon promoviranog mladog pjesnika, novopečeni pirotehničar, „stručnjak za eksplozive“!

Tingl-tangl

Nedjeljom, seminaristi bez iznimke dobivaju izlazak u grad. Ja ne izlazim iza ručka, nego iza doručka – želim biti u Tingl-tanglu, gdje cijelo jutro pjesnici, bez prozivke i pozivnice, govore svoje stihove. Pripadaju svakoj različitosti. Oni su nešto drugo. Što – teško je reći. Tingl-tangl je postao hit tema zagrebačkih medija, a interes se prelijevao u listove susjednih republika. Kad sam došao prvi put, govorila je gromkim glasom Ružica Orešković, neokrunjena kraljica te pjesničke krčme. Bio sam sa Stojanom Vučićevićem, s kojim sam – obojica

u vojničkim odorama – sudjelovao na Goranovom proljeću. Govorili smo i tu. Onda me pozvao najstariji koji se tu zatekao, s predivnom bijelom bradom i rekao mi svoje ime: *Salih Alić*.

U aprilu, na trgu Republike susrećem Gorana. „Primljen si!“ – kaže mi i ja znam da se to odnosi na prijem u Društvo književnika. „Svi smo primljeni, svih nas šestero, u paketu.“ Na Trgu, Goran prilazi kiosku i traži „Telegram“. Smota novine i pruži mi ih. „Evo ti je izašao kratki prikaz „Arabije ljubavi“. Potpis je Diogeneš 68.“ „Pa ko je to?“ – pitam. „Slavko Mihalić.“ Rastajemo se. Idem preko Zrinjevca u svoju V.P. kod Pošte.

Zagreb, Antikvarijat MH, 1968.

... Mladi sam vojnik u Zagrebu. Ljeto 1968, bit će da je bio vreli august. Petak je, vojnički je ručak završio, a kasarna „Maršal Tito“ u austrijskoj vojarni utihnula je. Sjedio sam u sparušenoj, žučkastoj travi dvorišta, pušio *Filter 57* i dosađivao se. Da sam zatražio izlaznicu, mogao sam ponovo utucati vrijeme u zujanju po Ilici, svratiti u čitaonicu i prelistati bosanske novine. S druge strane zida tutnje tramvaji. Ovi koji putuju s posljednje stanice na Černomercu, zaustavljaju se baš iza mojih leđa. Podigao sam se i popeo na kamen ispod zida, pogledao u tu „slobodu zlatnu“ poput znatiželjna djeteta: u jednom trenu odlučio sam prijeći na tu stranu, prihvatio prstima betonski vrh, zagrebao cokulama po zidu namreškanom malterom – i preskočio ga! Trenutak prije zatvaranja tramvajskih vrata bio sam sljubljen s tjelima gomile koja me pritiskivala sa svih strana. Ali, vozio sam se i to je bilo najvažnije! Dežurni vojnik nije mogao vidjeti moj „bijeg u slobodu“, a neće vidjeti ni „povratak“...

Izdurao sam do prvog tramvajskog stajališta i izvukao se osjećajući znoj kako mi curi niz vrat i slijeva se niz leđa, ispod strogo zakopčane vojničke uniforme. Koračao sam bezbrižnim, laganim korakom, osvrćući se znatiželjno na sve strane, zagledajući izloge, zastajkujući. Kad sam naišao na Antikvarijat Matice hrvatske, u koji sam već jednom ulazio, primijetih da je još otvoren, pa uđoh. „Samo bih malo pogledao knjige...“, rekoh knjižaru. Čovjek na dnu..., sve su to knjige bosanskih pisaca muslimana što ih je davno, davno objavila Matica hrvatska.“

Nisam mu ništa odgovorio. Gotovo sam kleknuo pred posljedni redak stalaže, pri čemu mi srdačno odzdravi, a onda me, budući da nije imao nijednog kupca, dobrodušno upita:

„Odakle si vojniče? Izgleda da voliš knjige.“

„Iz Mostara“, rekoh. Onda stidljivo dometnuh stišanim glasom. Riječ po riječ, povjerih se.... samohvalno! „Čitam, čitam... a ponešto i sam napišen, znate ono, za svoju dušu.“

„Sigurno pjesme. Šta bi mlad čovjek drugo i pisao u Mostaru, osim pjesama ...“ – govorio je veselo. Potom pridodao pitanje: „A kako ti je ovo ime?“ „Ime mi je Ibrahim“, odgovorio sam i već započeo lutati pogledom po policama.

„Pošto si Bosanac, još iz Mostara, pa još i Ibrahim, volio bih da pogledaš tu policu na samom podu“, da pogledam knjige pisaca koje mi veseli knjižar preporučuje. Očekivao sam da će to biti međuratna izdanja koje Kikićeve knjige, ili Hamze Hume... jer to su bili najstariji pisci „naših muslimana“, Kikića su ubili četnici a Hamza je još bio živ – obojica slavljani u školskim programima. Bilo mi je nešto čudno: ni Kikić, ni Humo nipošto nisu mogli biti „davno, davno objavljeni u Matici Hrvatskoj!“, o čemu mi govori prodavač knjiga.

Uništeni bošnjački pisci

Knjižar mi pride s leđa, sagne se i uze sve te knjige, a bilo ih je tridesetak zasigurno, i odnese ih na pult. „Da ne klečiš...“, reče i prepusti me neočekivanom, šokantnom susretu s imenima pisaca i naslovima knjiga za koje nikada, ama baš nikada nisam čuo!

Najstarije, štampane prije stotinu godina, - izgledale su mi, *meni*, *24-godišnjaku*, kao da dolaze iz pretpotopnog vremena iza kojeg postoji samo tajna koja je, možda ovog trenutka, u jednom svom obliku, otkrivena. Mislim – da u tim trenucima nisam ništa mislio. Čutila su mi bila zbrkana i blesava! Kako sam mogao i pomisliti da je to bio pronalazak artefakata umjetnine riječi, što su, na moje oči i samo za mene, izronili iz prisilnog zaborava mojih škola koje nisu htjele čuti ni riječi o ovim knjigama sa „dna police Antikvarijata Matice hrvatske“ u staroj zagrebačkoj Ilici.

Neke su knjige bile broširane, s tankim koricama, tanjim od stranica u povezu koji su omatale, neke čvrsto uvezane u platno ili u kartonske ili neobične (kao!) plastificirane korice s naslovima utisnutim u tu materiju potut preciznih slova u duborezu – pa pozlaćenih!

Lijepa bošnjačka imena bosanskih muslimana stajala su na mjestima njihovih autora. Osman, Edhem, Ahmet, Abdurezak... Pridržavao sam ih kao da su krhki starci koje unuci nikada nisu upoznali!

Počeo sam, dakle, odvajati jednu po jednu, zagledati ih, pročitavajući imena i prezimena autora i naslova - ništa mi nisu govorili, niti mi nisu značili. Evo ih: Osman – Aziz: „Iz bosanskog života“, „Na pragu novog doba“, „Bez svrhe“ i „Bez nade“; Edhem Mulabdić: „Zeleno busenje“, „Na obali Bosne“, Abdurezak Hifzi Bjelevac: „Pod drugim suncem“ „Rene Logotitedes“, „Minka“ i „Muhammed“; Ahmet Muradbegović; „Haremska lirika“, „Huseinbeg Gradašćević“; Alija Nametak: „Bajram žrtava“, zatim Enver Čolaković: „Legenda o Ali-paši“, (pisca živućeg, odbačenog i zaboravljenog, kojeg ću vrlo brzo susresti, s njim ću postati prijatelj), te knjižica Husejna Gjoge Dubravića „Iz perzijske književnosti“. Sve su objavljene u izdanju Matice hrvatske i Sv. Ćirila i Metodija između 1896 i 1936. godine, osim Dubravićeve, nju je objavio Bekir Kalajdžić 1914. u Mostaru u nakladi Prve muslimanske štamparije! Ipak, jedno književno ime sam znao, čuo sam za njega, pričalo se o njemu kako „i dalje rovari“, o mostarskom Sarajliji Aliji Nametku, zbog kojeg je lanjske godine, 1967, zabranjen časopis „Život“! „Nesmotreni“ glavni urednik „Života“ Mak Dizdar uvrstio je Nametkovu priču u časopis pa je Centralni komitet podigao Veliku oluju!

Prebira sam vojničke džepove. U jednom sam pronašao ono što sam tražio: na četvero presavijenu papirnu novčanicu, jedinu koju sam imao, u vrijednosti od 10 dinara. Odvojio sam deset knjiga. I cijena im je bila – obesmisljena i obscijenjena. Od tada su moje blago i nosam ih, barem jednu od njih, svaki put kad putujem iz Zagreba u Mostar ili iz Mostara u Zagreb.

II. Pjesnikinja u kasarni, pjesnik pod „nestabilnim eksplozivima“

Tamara, vojniku u Zagreb zatrandala

Leškario sam u vojničkom krevetu u slatkoj osamljenosti - jer su svi „na izlasku“! - pa je u spavaonici neki omamljujući mir pogodan za zanosne i omamljujuće vizije svake vrste! U to neko s treskom otvori vrata i drekne iz sveg glasa: *Kajan! Posjeta!*

Otrčao sam na portirnicu glavnog ulaza u kasarnu. Bio sam iznenađen, jer nikoga nisam očekivao, niko mi se nije najavio, a u Zagrebu nisam poznao nikog ko bi me mogao posjetiti, osim možda, Gorana Babića. Baš me zanima njegovo mišljenje o „Arabiji ljubavi“ koju sam mu darovao još u Dugom Selu. Prošlo je gotovo pola godine od njezina izlaska. Doživjela je lijep

odjek u štampi („Lica“ su joj posvetila „duplericu“, s dva briljantna esejiistička teksta Džemaludina Alića i Stevana Tontića, u „Oslobođenju“ odlična kritika, a zabilježena je u „Delu“ i „Mladosti“). Ne temelju nje sam primljen i u Društvo pisaca Hrvatske. Računao sam da ću, čim se vratim u „civilni život“, jednostavno prenijeti svoje članstvo u matično staleško udruženje Bosne i Hercegovine, što je inače i bilo pravilo: pripadaš Udruženju republike u kojoj živiš...

Ulazeći u sobu za posjetitelje, s leđa sam spazio žensku figuru nagnutu nad stolom. Činilo se da lista neku reviju i da ne čuje moj ulazak. Približih se toj zagonetnoj prilici i zaprepastih se: preda mnom je sjedila Tamara Đedović, jedna od mojih pjesničkih drugarica iz Mostara! Sjedila je za grubim vojničkim stolom i listala, potpuno okupirana, prve yu-novine s primjesom soft-pornografije, „*čuvveni vojnički ČIK!*“

„Tamara!?“ – kliknuh u nevjerici, ali ona me ne pogleda, nego mi mahnu rukom govoreći: „Gledam ovaj Cik! Poslat ću im onu svoju *Zeno, zeno, prokleta ti deseto koleno!*...“ Tamara je imala govornu manu. Bila je lijepa, ali i nesretna. Jedna joj je noga bila poprilično kraća, pa je u hodu uočljivo šepala.

Gledao sam je ne vjerujući očima i slušao ne vjerujući ušima! Tamara Đedović je mlada mostarska pjesnikinja, a poznajemo se od dana kad sam kao 15-godišnji dječak ušao u Debatni klub mladih pisaca koji je osnovao i dugo vodio Alija Kebo, legendarni mostarski novinar, boem, književnik i ribolovac.

Kuća mladih umjetnika

„Vidiš odakle sam ja zatrandala da dođem do tebe!? – govorila je (iz torbice izvadila neku knjigu), vraćajući me svojim mostarskim akcentom u rodni grad. Kroz misli mi munjevitom brzinom protutnjaše „slikopisi“ bezbrojnih susreti koje smo, mi pjesnički poletarci, imali u domu njezine gostoljubiće majke Ljubice, ličke udovice doseljene nakon strašne ratne kataklizme u mali, ratom poharani Mostar. Koliko sam puta u tom udovičkom stanu bio ugošćen! - uz pjesnike Ivana Kordića, Radu Budalića, Mišu Marića, glumca Gojka Šantića, slikare Krešu Ledića ili Tihomira Cucu Stajčića, koji je umro 2016. u Italiji, u izbjeglištvu. Pozivali su u goste - goste Mostara. To što Tamara Đedović u sred Mostara piše pjesme čistom ekavicom bilo je manje čudno od „poplave ekavskih pjesnika“ i u Sarajevu i u Mostaru, pa čak i u malom Konjicu! *Pevali* su i Bošnjaci - Safet Burina, Izet Sarajlić, Husein Tahmišić, Meho Rizvanbegović... a Alija isaković je jednom zapisao da se

u Sarajevu nakon 1945. više „Muslimana pisaca opredijelilo za ekavicu nego Srba“!

Tamara mi je donijela „Život“, ljetni broj 8-9, 1967, koji se, kasneći, pojavio kad sam ja već dobrano gazio strojevim korakom u Dugom Selu. Hvala joj. Unutra su bile tri moje pjesme. Mak je podržavao mladog pjesnika, pa sam u „Životu“ već „stekao neko malo ime“ i u ranijim godinama, kad su mi objavljene prve pjesme, 1964. i 1965.

Želeći je počastiti bar kolačima u nekoj slastičarnici, krenuli smo pješice prema Trgu Republike. Išli smo sporo zbog njezinog otežanog hoda, često zastajkujući uz izloge. Nisam joj imao što posebno pričati o svom vojničkom životu, ali sam nadoknađivao svojim ozarenim riječima o prvoj zbirčici pjesama koje je većinom poznavala s naših malih, zajedničkih mostarskih književnih večeri. Povremeno bismo nastupali s Kebom u Đačkom domu, u Narodnom univerzitetu, u ponekoj srednjoj školi, u ponekom seoskom Domu kulture (u Potocima, Raštanima, Gorancima....) koji su trebali postati rasadnici socijalističke kulture. Nisu joj bile poznate samo pjesme koje je Izet Sarajlić izbacio iz „Arabije ljubavi“. Izbacio je sve one za koje je zaključio da su „religioznog karaktera“. Te nisam, doduše, mogao objaviti ni u bh. časopisma.

Moj brat Mirza

Pita me Tamara zašto sam se neočekivano, i još samoinicijativno, odlučio za odlazak u vojsku. Teško je objasniti, valjda sam odrastao, suočavao se prvi put – kako ono kažu: u raljama stvarnosti između želja i nemogućnosti. Nikad nije jedan razlog. Razlozi se, gle ti to, talože jedan na drugi i isprepliću se. Imao sam 15 godina i za rođendan sam dobio, prvi put u svom životu, ručni sat. Darovao mi ga je brat Mirza te godine, 1959. Mirza je bio glumac prve generacije Lutkarskog pozorišta. Kad bi bio dežurni vikendom, tamo sam provodio sate u polumraku dvorane, ulazio među lukte koje su visjele na nevidljivim koncima, otvarao klavir i dodirivao tipke koje bi zabrujale čudesnim zvucima koji nisu bili od ovoga svijeta. Jednu sam večer u snu osjetio snažnu zubobolju, bol od koje sam se probudio plačući. Kad sam otvorio oči, iznad mene je bila moja majka. U velikom je grču, u nijemom je plaču. Rekla je: *Mirza je umro*. Tako sam ostao bez brata u nesretnom, kobnom slučaju. Imao je 9 godina više od mene, samo 24. A roditelji? Nisam mogao podnositi njihovu patnju ni ono što je iz tog proizlazilo... Otišao sam, tragom molbe za poslom u školi, u potpuno

nepoznato, udaljeno mjesto Kamenica, kraj Bihaća. Ali... tu sam, u bolnom jadu materijalne bijede krajiškog stanovništva, gdje sam u sred snijega vidao bosonoge starice, od učenika dobio uši. Bio sam stidljiv mladić, ali tada sam propadao u zemlji od srama da to neko ne sazna. Dočekavši polugodište, 15. januara napustih gotovo krišom Kamenicu i iz Bihaća se noćnim busom vratih u Mostar. U proljeće smo Rade, Ivan i ja dobili u Dubrovniku odobrenje svojih diplomskih tema. Diplomirat ću iz vojske, valjda! – ispričah tako Tamari, s osmi jehom.

Zagrebački pisci gostuju u Mostaru

Pita Tamara neumorno. Pita kako mi je u vojsci, je li mi neobično i je li mi teško, posjećuje li me iko ovdje, tako daleko od Mostara... Spominjem da se tu i tamo vidim s Goranom, da sam upoznao i „hrpu pjesnika od Maribora do Gjevgljije“ na *Goranovom proljeću*, i spomenuh, na kraju, da sam jednom susreo i „onog poznatog hrvatskog pjesnika“ kojeg je njezina mama, kad je gostovao u Mostaru, pozvala na ručak. Pozvali ste i mene, dodao sam.

„Zlatka? Zlatka Tomićica?! – trepnula je i koketno se nas mijala. „Joj, s bradom boje meda! Puno ga pozdravi, molim te. I od moje mame... Kako je samo hvalio naše stihove! Za moju pjesmu *Zeno zeno prokleta ti deseto koleno* rekao je, sjećaš li se, da je antologijska!“ „Odbij mu malo na vino, a i pjesma ga je.... narajcala, činilo se!“ okrenuo sam, bezobrazno, na šalu.

Ne mogu se pouzdano sjetiti kad je u Mostaru gostovala grupa zagrebačkih pisaca. Vjerovatno u ranu jesen, odmah po padu Aleksandra Rankovića, kad su u našem „Narodnom univerzitetu“ (iznenada!) uočili veliki „debalans gostujućih hrvatskih kulturnih radnika na konto srpskih i crnogorskih“. Ekipu su činili dr. Miroslav Vaupotić, Jozo Laušić, Josip Pupačić i Zlatko Tomićić. Priredene su dvije književne priredbe za odrasle i za srednjoškolce u dupke punoj kino-sali JNA na Mejdanu... Laušića se slavilo po novom romanu „Kostolomi“, a Pupačića i Tomićića dizalo u vrh, „odmah uz bok Juri Kaštelanu i Vesnu Parun“. U biografiji Zlatka Tomićića, na kojeg je pikirala gospođa Ljubica, vidno mjesto su zauzimale pjesničke zbirke *Vode pod ledinom* i *Četvrtog ne razumijem*, putopisi *Nestrpljivi život* i knjižice o narodnim herojima, *Stjepan Sekulić Jucko* i *Ivan Senjug Ujak*. Publika je izuzetno toplo primila zagrebačke pjesnike i to je gostovanje zaista počastila svojom velikom naklonošću.

Prošlo je podosta vremena od Tamarina posjeta. Vojnički se život nastavljao. Dlanovi su mi bili puni žuljeva od nošenja sanduka s „nestabilnim eksplozivima“. Jedino su me pjesme podizale iznad zemlje. I njihove objave. U jednom septembarskom broju „Telegrama“ izašle su i one pjesme koje je ispustio Sarajlić iz „Arabije“ - *Potomku tatarskom, Stare bratove knjige*, itd., a u antologijskom izboru S. Mihalića u splitskom časopisu Vidik br. 5 – i *Akšam olur*, koja će snažno utjecati na moju sudbinu.

Krajem godine 1968. sjedio sam u Tingl Tangl s Josipom Prudeusom, kad se pojavise Ružica Orešković s Đidićem, za kojeg nikad nisam shvatio čime se zapravo bavi, i Salih Alić, o kojem tek zadnjih mjeseci saznajem ko je i što je nekoć bio. Bio je, ukratko, jedan od onih „uništenih i odbačenih pjesnika“ koji je tumarao po Zagrebu potpuno osamljen i tužan. I za njega su rijetki, koji su ga nekoć poznavali kao pjesnika, vjerovali da je davno otputovao na onu stranu svijeta. O svom je trošku objavljivao brošurice anegdota o Tinu Ujeviću što ih je bilježio, kao Tinoj intimus, iz najneposrednije blizine, ili je i sam njihov junak u Tinovoj sjenci. Njegova nesreća je bila što je prvu zbirku *Lirske akvarele* objelodanio u Zagrebu 1942, pa je odmah potom uvršten u zajedničku knjigu *Ranjeni golub* s prijateljima Alfirevićem, Šopom, Krklecom, Vlaisavljevićem i Balentovićem – iste te godine.

„Dobro da te susretoh – reče mi Salih – Zlatko priprema književnu akademiju Grupe Tin, želi te pozvati a nema ti adrese, pa eto, da znaš, bit će u Pionirskom kazalištu Trešnjevka... Zapiši: 14. prosinca 1968.“

Otišao sam na akademiju posvećenu Tinu Ujeviću, grupe, kako sam saznao, pretežno radnika pisaca, ali i ljudi koji – ideologijom komunizma potirani – nisu više nigdje pripadali. Osim vrlo značajnog, što će se kasnije ispostaviti, bošnjačkog pjesnika Saliha Alića, tu večer upoznah i vrlo markantnog, elegantnog gospodina s leptir mašnom i cigaretom među prstima, nekoć bogatog bega i književnika Envera Čolakovića.

III. Enver Čolaković, etiketiran

Nakon akademije Tinu Ujeviću u decembru 1968, započela su moja nedjeljna druženja sa Enverom Čolakovićem na njegovoj adresi u Martićevoj ulici. Ako bi bila doma, obično nam je prvih 15-20 minuta društvo pravila i njegova supruga Stella, ljubazna do krajnjih granica, suzdržane vedrine i neke snažne sigurnosti koja mi je ulijevala povjerenje i osjećaj dobrodošlice. Radila

je kao profesorica klavira, s Enverom je pratila bogati muzički život Zagreba, a jedno vrijeme su bili i autori cijelog ciklusa emisija o glazbi i poeziji na Radio Zagrebu. U sobu su ponekad znali utrčati, zadihani i nasmijani, Esad i Zlatan, momci u postpubertetskom veselju.

U obitelji je bila još jedna osoba, postarija gospođa, koja će se u kasnijim posjetama gotovo uvijek potrefiti, kad pritisnem gumb zvonca, najbliža ulaznim vratima – i otvoriti ih. Djeca su je zvala omamom.

Gospođa bi mi samo pokazala vrata Enverove sobe, malog salona s velikim klavirom, starinskim lakiranim i zastakljenim ormarom s gusto poredanim knjigama, otomanom, niskim stolom uz njega i dvije fotelje. Ušao bih, a Envera sam zaticao kako se pridiže i pruža mi ruku uz srdačan stisak. „Omama“ bi nakon kratkog vremena ušla s džezvom kahve, šalicama, nerijetko i zdjelicom kolača ili lokumova. Nakon što bi ulio kahve, Enver bi s guštom zapalio svoj duhan! Pušio je cigarete bez filtera, čini mi se, nišku „Moravu“. Filter mu je oduzimao oštrinu duhana, pa je na račun cigarete s filterom i vođenja ljubavi pravio duhovite usporedbe.

Moj materinski jezik je – mađarski

U zgodi mog prvog posjeta, u prvu nedjelju iza Nove godine 1969, pitao me odakle su moji roditelji, jer prezime Kajan dotada nije nikada čuo. Prezime ga je golicalo, pitao me postoji li u porodici neka predaja o porijeklu, znamo li neki usmeni trag ili značenje. Tada sam znao tek toliko da su „moji“ Kajani iz Blagaja kraj Mostara, da „otac ima neku priču, ali mislim da nije čemu...“ Na *Goranovom proljeću* mi je gostujući pjesnik Emin Ilhami iz Skoplja, Turčin, rekao da mi prezime „vuče na turski“ i da bi značilo „*kamen koji se kliže*“.

„A ja mislim da bi ti mogao biti i mađarskog porijekla moj Ibrahim, jer meni *kajan*, više zvuči mađarski...“

Htjedoh ga upitati za značenje, ali tada se okrenuo povećoj hrpi neuredno poslaganih listova na kojima su bili strojem otipkani stihovi. „Ne mogu je sad pronaći, ali u jednoj Adyjevoj pjesmi, čini mi se da ima taj intrigantni leksem, *kajan!* A nije *kamen koji se kotrlja!* – smijao se iz meni nejasna razloga. „Ti znaš da je mađarski moj materinski jezik?“, pogledao me. „Ne, ne znam...“, rekao sam. Doduše u „Životu“ sam, koji sam uredno dobivao od 1964, ujesen 1967, pročitao Enverove prijevode s njemačkog i mađarskog. Po tome sam znao da prevoditeljski virtuoz, ali nisam ni slutio da mu je mađarski materinski jezik.

Upita me, nasmijan, jesam li zapamtio ijedno ime, a ja rekoh, jesam, one Bećanke, Heidi Pataki, čak sam je i upoznao u Mostaru krajem tog istog ljeta...

S nama je još sjedila gospođa Stella i na spomen pjesnikinjina imena, kao da se trznula, ili se meni tako učinilo. Pogledala je u Envera. Enver ispriča da mu je Mak sproljeća 1967. ponudio da prevede ciklus njezinih pjesma, jer ju je želio predstaviti na *Sarajevskim danima poezije*.

Mak je bio potcijenjen u Zagrebu

Na stoliću je ležao presavijen „Telegram“. Sttela me upita jesam li vidio ankete o „najboljim suvremenim hrvatskim pjesnicima“ u tom listu. Enver ih otvori na stranici ankete. Jedini pjesnik iz Bosne i Hercegovine obuhvaćen anketom bio je Dizdar, autor slavljene knjige *Kameni spavač*. Makovo je ime bilo pri dnu, samo u jednoj autorskoj anketi... Enver je, pučkajući svoju *Moravu*, rekao: „Bolji je od svih njih zajedno“. Sklopio je novine i dodao: „Nikad oni nisu iskreno ni primili a Bogami ni razumjeli naše muslimanske pisce. To je njima strana književnost...“

„Ja sam se više družio s Makovim bratom Hamidom, imali smo dosta bliskih mišljenja... Znaš li da se on bavio slikarstvom? Bio je vrlo talentiran. Da je studirao, bio bi sigurno značajniji slikar nego što je književnik... ali eto! Nije! Volim njegove crteže tuš-perom sarajevskih veduta koje je uradio 1944. za mog „Ali-pašu“.

Gospođa Stella je tada ustala, spominjući Enveru da ima sat sa svojom studenticom. Pozdravljajući se, spomenu „da je Mak nedavno bio kod njih“, „da jako cijeni njegovu suprugu i voli kad dođu zajedno“, ali pošto je u „zadnjem posjetu bio malo bekrijske prirode, rezervirala sam mu smještaj u Samoboru...“

Enver je opet užegao cigaretu. Otpuhujući dim, govori kako već duži niz godina prevodi mađarske pjesnike od „početaka do danas“. Prebirao je po papirnom stožeru listova, kao da nešto određeno traži, a nije. Pa se nasmijao i zakašljao.

„Eto, Stella reče.... Bio je nedavno Mak ovdje. Zaljubio se, vrag ga odnio. A ja mu opet prevodio tu pjesnikinju, bečku Židovku, objavio je u Životu... Heidi Pataki, Heidi! A onda je Heidi prevodila Maka na njemački.“

Spomenuh da je upoznao u Mostaru koncem ljeta 1967. Simpatična, mladolika poliglotkinja. U rano predvečerje susretosmo je slikar Cuco i ja pred *Bristolom*, pa je povedosmo u sporoj šetnji kroz sokake Cernicu. Cuco

joj je udvarao, komplimentirao i hvalio pjesme u Životu. Ali, Cucine su šanse bile mršave... U jednom je trenutku zastala na mjestu između Radobolje i baščinskih vrtova - stavila prst na usne i šapnula: „*Bulbuli!*“. Zaista, iz gustog je raslinja zaljubljeni bulbul bilgisao na sav glas!

Pisao bez prestanka

Završavajući taj posjet, ustali smo i zastali ispred ormara punog uredno poredanih knjiga. Gledao sam kroz staklena okna cijeli jedan niz čvrsto koričenih uveza u platnu, a na hrbatima svake od nje pisalo je *Pjesme 1953. godina, Pjesme 1954. godina, Pjesme 1955. godina* i tako sve do kraja prvog reda u ormaru, čini mi se 16 svezaka, 16 godišta, obimnih i – arhiviranih!

„To su moje pjesme, neobjavljene. U ovom ormaru je i jedini autorski primjerak romana *Legenda o Ali-paši* iz 1944, za tisak spremne zbirke pripovijesti, ponešto sam sad ponovo u mogućnosti da objavim, ali najviše bih volio da mi izađe roman „Fatimin mali svijet“, ili samo „Mali svijet“, još nisam odlučio o naslovu.... Vidjet ćemo, ima nekih signala da bi *Legenda* mogla napokon izaći. Nastavio sam pisati i *Lokljane*, pripovijetke koje su povezane likovima i događajima, zapravo roman...

Donesi mi idući put svoje pjesme, drago mi je da svратиш, komu bih inače mogao satima čitati stihove mrtvih pjesnika ako ne tebi... *Kajanu!* E, da si Slovenac, ne bi se ti zvao kao i Ciril. *Zlobec*. Mora da ste rođaci odbjegli iz panonskog blata.“ Tako sam otkrio što znači moje prezime na mađarskom!

Otkud ti ova riječ u Mostaru: *sem*?

Negdje pred kraj mjeseca sam mu donio zelenu bilježnicu pjesama koje sam pisao u Dubrovniku i u Mostaru zadnje dvije-tri godine, kad me „potresala žudnja za onim što ne znam“. Tu je bio niz hermetičkih pjesama isprepletenih s onim nejasnim, nepoznatim mi islamom, slućenim tek iz porodične tradicije, zaboravljenog i iznenada otkrivanog u rijetkim kućnim knjigama (naslijeđenog Kurani Kerima bez prijevoda), ostatkom bratove mejtefske bilježnice, starih obiteljskih fotografija dženaza, bajramskih skupova... do iznenadnog podizanja zastora nad mostarskom historijom, za što je bilo presudno „mentorsko informiranje“ kod Hivzije Hasandedića u „Arhivu Hercegovine“, kad me je škola prijavila na jedno gradsko natjecanje.

Enver je čitao rukopisne pjesme i držao spremnu grafitnu olovku. „Otkud ti ova riječ u Mostaru?“ – upitao me i pokazao mi je, u stihu pjesme *De profundis: sem.* „Ta riječ nije nikad postojala u Bosni. Došla ti je iz Rusije preko srpskih učitelja.“ Precrtao ju je i iznad nje napisao: *osim.* I danas su u toj zelenoj bilježnici, na tom mjestu i na još dva-tri, vidljivi grafitni tragovi Enverove olovke.... ali je u meni ostalo zauvijek njegovo iznenađenje jednom pjesmom. „Akšam olur...Noć pada“ – ovo je za mene otkriće! „Telegram“ ti je već objavio, ja ću odnijeti neke, ako želiš, Tomičiću, jer mu i tako nosim obećani esej o Endre Adyju...“

Pješačeći do kasarne, grijala me podrška „mladom pjesniku koji je donio svoje pjesme na ogled“.

Književno večer u džamiji

U februaru je došla ona zlata vrijedna vijest: *Skraćen je vojni rok!* Ići ćeš kući krajem marta! Polovinom sedmice kapetan mi potpisa izlaznicu. Želio sam do Envera, da se vidimo prije napuštanja Zagreba. Lutao sam po Griču i Harmici, čekajući da prođu popodnevi sati odmaranja, pa oko šest predvečer pozvonih na vratima svog prijatelja. Vrata nije otvorila omama, nego Enver, sriktan za izlazak. „Dobro je da nisi poljubio vrata! Upravo sam krenuo u džamiju, imam književnu večer.“ Bio sam zbunjen, jer nisam znao da u Zagrebu ima (aktivna) džamija. Bilo mi je poznato da tramvaji u skraćenoj relaciji „voze do Džamije“, ili „preko Džamije do Borongaja“. Ali „Džamija“ koju spominju kondukteri tramvaja – je *Muzej revolucije*, nekoć Meštrovićev spomenik kralju Petru. Da bi izbrisao svako sjećanje na kralja Petra, Pavelić je 1943. odlučio na to mjesto utisnuti dubok žig potiranja. Meštrovićevom Umjetničkom paviljonu dogradio je tri minareta, a unutar su ga stručnjaci adaptirali za potrebe islamske bogomolje. Godine 1948. vlasti su „na zahtjev zagrebačkih muslimana“ srušili minarete i unutrašnje štukature islamske stilizacije, i u bivšoj džamiji - otvorili Muzej revolucije.

„Najbolje je da pođeš sa mnom u džamiju, blizu je...“ Oko 200 metara od Enverove zgrade, pri dnu Tomašićeve na broju 12 ušli smo u polumračni zasvođeni hodnik i popeli se na drugi kat. Zastali smo pred vratima na kojima je pisalo: *Islamska općina Zagreb.* A kad smo ušli, vidjesmo u dupke punoj dvorani zagrebačke muslimane kako strpljivo čekaju početak zakazane tribine.

Tada sam upoznao dr. Sulejmana Mašovića. Do njega su sjedili dr. Kamil Kamerić i imam Hifzi ef. Alagić. Imam je proučio ašare, a dr. Mašović

najavio književnika, govoreći najviše o njegovoj „Legendi o Ali-paši“ i o tome kako je prešućen, „bez krivice kriv“ i „onemogućen“... Potom je Enver dobio riječ, zahvalio i rekao: *Ja sam došao s jedim mladim mostarskim pjesnikom. Zove se Ibrahim Kajan, i eno ga, sjedi u posljednjem redu, do vrata, u uniformi mladog regruta!*

Nadao sam se da ću ubrzo shvatiti zašto je Enver „zabranjeni pisac“ i zbog čega je „bez krivice kriv“. Budući susreti i saznanja, otvarat će mi jednu jednu tešku i traumatičnu biografiju.

Nakon tih riječi, dvorana je reagirala jakim pljeskom. I sada mislim da je to „moj prvi zagrebački pljesak“, mada je, naravno, bio upućen velikom piscu. Svi su se okrenuli da me vide. Sjedio sam pored vrata, u posljednjem redu. Pored mene, sjedila je ljupka djevojka i četvorica mladića, očito studenata. Pružali su mi ruke da se upoznamo. Čuo sam njihova imena: Salih Aličelebić, Mirsad Srebreniković, Faruk Šaran, Abdulah Muftić... i Smaila Kadribašić. Kad je večer završila, prilazili su mi ljudi, pružali ruke i govorili svoja imena. Jedan je 60-godišnjak zastao i rekao: „I ja sam Mostarac, Balić, Muhamed Balić. Profesor matematike...“

Vraćajući se u kasarnu, pokušao sam razabrati što je zapravo *ključni razlog* Enverova izгона iz javnog kulturnog života od 1945. godine. Neće proći dugo, razjasnit će mi se.

IV. Usadivanje ekavice, dr. Nametak, poruka koju nisam odgonetnuo

Polovicom marta 1969, napokon, skraćenje - „vojska gotova“! Otputih se sa Željezničkog kolodvora noćnim vozom, ne spavajući, u mislima dijaloge vodeći, ustreptao, pun nekih nejasnih planova za koje sam vjerovao da će se svi do jednoga ostvariti.

Kad je u prvom izaponoćnom satu voz stao u Bihaću, pomislih kako sam prije manje od dvije godine prvi put izašao na ovaj peron, odazivajući se na povoljno riješenu molbu za mjestom nastavnika srpsko-hrvatskog jezika u OŠ „Ahmet Fetahagić“ u nedalekom selu Kamenici. Nikako sebi nisam mogao objasniti zašto učenici miješaju ekavski i ijekavski izgovor, dok mi direktor škole ne reče da im je prethodni nastavak bio iz Šumadije. Učenicu su ime predmeta skratali na *srpski jezik*, jer, eto – „nema veze, sve je to isto“. Od prve sam plaće u bihačkoj knjižari kupio sam sebi *Odabrane pjesme* Muse Ćazima Ćatića što

ju je priredio dr. Abdurahman Nametak uz 50. godišnjicu pjesnikove smrti. U Bosni i Hercegovini Musa je bio potpuno zaboravljen, nikad ga niko nije spominjao, sve dok nije u Zagrebu na njegovu djelu doktorirao Abdurahman, brat Alije Nametka. I dok Nametkov *izbor* Musinih pjesama nije objavljen u „Zori“ zagrebačkoj g. 1965.

Jednostavan život, do surovosti

Kad sam najposlije došao doma i kad je majka zalila kahvu, pa sjela preko puta mene – osjećao sam se lagahan, potput lebdećeg kućnog meleka na kojem počiva pogled one pod čijim je nogama džennet. Dugo me gledala i dugo je tekla njezina priča bez riječi. Otac je ležao. Iz grla mu je virila sjajna čelična karnila. Nije bio dobro. Sestra je bila u školi. A brat, najmlađi, dječak, zamazam mašinskim mastima i uljima, učio je zanat. Crnac kod svog majstora.

Civilni život me podsjećao, nakon samo nekoliko dana, na onaj stari - jednostavan do surovosti, financijski grub i ovisan. Majka se „dala u biznis“: Dogovorila je s „kvartovskim političarima“ održavati čistim i urednim prostorije Narodne fronte (poznate „Lire), posluživati kahve, organizirati tombole, pretplatiti političke listove *Oslobođenje* i *Borbu*, osiguravati sjednice SSRN kvarta Carine, u radnom vremenu od 6 do 21 h.

Šamar uvlakuše zvanog „simbol jugoslavenstva“

Jedva sam čekao susret s prijateljima od kojih se nisam razdvajao od kasnog djetinjstva, pjesnicima Kebom, Kordićem, i Radom Budalićem. Žudio sam za mostarskim govorom i paprenom zafrkancijom... Sjedio sam za okruglim stolom u velikom dvorištu „Abraševića“, kad dođoše (slikari) Cuco Stajčić i Krešo Ledić s vijestima da Ancona pokreće pitanje pobratimstva naših dvaju gradova i pozivnicom za kolektivnu izložbu mostarskih umjetnika. U tim trenucima prskajuće radosti, odnekud naleti „simbol jugoslavenstva“, tj. vjetropir, nazvan tako zbog skakutanja od funkcionera do funkcionera po vascijelom Mostaru, pobirač isplativih partijskih simpatija. Ništa nije bez veze, već je „naš M. M.“ zaposjeo mostarske informativne punktove („Slobodu“ i Radio)... a u godinama koje će slijediti, stići će svojim patetičnim rodoljubnim kajdama „Mostarskih kiša“ do vrha države. Već izdaleka nam se obraćao kako

„žuri iz škole“ (jer i tamo nešto honorari), hvali jednog učenika kojem je „morao dati peticu iz srpskog“. E, k vragu, u zao čas istisnuh uobičajenu dozu cinizma: „Dečku si morao dati desetku!“ – i to popratih smiješkom. Priupita me iza leđa: „Desetku?“ „Pa ja - peticu za srpski i peticu za hrvatski – deset!“. On mi, neočekivano, skinu naočale s nosa! „Da ih ne oštetim“, reče i desnom mi odvali zvonku pljusku. Mogao sam ja svašta nešto očekivati, ali takvu reakciju nisam mogao ni sanjati od tog velikog prevejanca i „našeg generacijskog prijatelja“. Krešo i Cuco – ni mukajet. Šutio sam i ja, sleđen i nepokretan. Šokiran, shvatio sam da je to moja „pozicija“, pozicija bosanskog Muslimana, identična praznini između „srpsko-hrvatskog“, koji se doduše samo tako zove, a u zbilji je to bio isključivo - „srpski jezik“. E slavljene mostarski patrioti, gdje li ćete završiti kad zagusti u domovini?

U Pozorišnoj, s dr. Nametkom

Svratih u Pozorišnu kafanu. Tamo zatekoh dr. Abdurahmana Nametka; gustirao je u svojoj kahvi. Prijatelj sam s njegovim sinom Hamicom. Pridoh mu i srdačno ga pozdravih. Mostarci su ga izuzetno cijenili, možda i zbog toga što se „eto, usudio“, prvi iza rata, doktorirati na odbačenom Musi Ćazimu Ćatiću. Dugo je bio naš jedini sugrađanin s doktoratom književnosti, a temeljna mu je vokacija bila, zapravo, teatrologija. Bio je u svojoj karijeri i direktor Banjalučkog pozorišta (1943-1945), a poslije rata profesor u srednjim i višim školama, te dramaturg baš ovog pozorišta u kojem se susrećemo. Autor je drame u stihovima po motivima epske pjesme „Ženidba bega Ljubovića“, *Legenda o jednoj ljubavi*, na daskama ove kuće izvedene. Hrpimice smo je dolazili gledati, jer je jedna od rijetkih koja je zahvaćala bošnjačku prošlost Mostara i Hercegovine.

Gotovo istodobno sa izlaskom *Odabranih pjesama* Muse Ćazima Ćatića u Zagrebu, Općina Tešanj je financirala *Sabrana djela* Musina, što ih je Nametak priredio. Štampat će je mostarska štamparija „Rade Bitanga“. Ali, slovoslagari, „politički svjesni“, upozoriše svog direktora da u knjizi pjesama „ima jedna politička podvala“. Direktor obavijesti mostarskog načelnika Miricu. Mirica nazove predsjednika Općine (Tešanj), Saliha Sarića, i reče mu da „Bitanga“ prekida štampanje, jer je pjesnik u knjigu ubacio pjesmu neprijateljskog sadržaja. Sarić upita koja je to pjesma? „Pjesma posvećena Adem-agi Mešiću, doglavniku Ante Pavelića!“ – odgovori Mostarac. Sarić ga upita: „Kolega

Mirica, znate li vi kad je umro taj pjesnik? „Ne znam“. „Umro je 1915, kad nije bilo ni poglavika ni doglavnika.“ Knjiga je odštampana do kraja.

Nametak mi je mahnuo rukom, pozivajući me za svoj stol:

„Pa kako je bilo u Zagrebu, je li i vojska napokon gotova“ – pitao me, polušaljivo, brižnim, očinskim tonom. „Pričaj!“ – i ja sam pričao, nadugo i naširoko, skrećući i krivudajući po temama i mimo njih. A kad dođoh do Envera Čolakovića, upitah ga, nesmotreno, poput djeteta „je li čitao *Legendu o Ali-pašu*“! Nasmijao se pun blagosti, govoreći: „E moj Ibrahim, nije bilo nijedne muslimanske porodice u Bosni koja je držala do sebe, a da taj roman nije imala u svojoj kući. Da je nije imala i da je nije držala u blizini *Musafa Istinitog*... Envera je puno bolje poznao moj brat Alija, nego ja. Moguće je da je Alija bio „krivac“ da je Enver napisao pod njegovim pritiskom salonsku komediju *Moja žena krpi čarape*, pa je i postavljena na scenu sarajevskog Narodnog pozorišta 1943, koje je, Pavelićevim anschlussom u NDH, preimenovano u Hrvatsko narodno kazalište..“

„Pa i Alija je ovih mjeseci nekoliko puta išao u Zagreb, mogo si ga susresti bar u mesdžidu... „Stvarnost“ se zagrijala da, nakon *Biblije*, objavi – eto, prvi put od 1945, *Kurani – Kerim*, onaj prijevod Pandžin i Čauševićev. A Alija bi se prihvatio redakture, koliko sam shvatio. Šteta da nije moglo u Sarajevu, ali hajde-de... Nego, reci ti meni šta sad namjeravaš?“

Rekoh da kasnim s diplomatskim, ali da sam datum dogovorio... moram naći neki posao. „Najbliže mi je novinarstvo, pa pokušat ću...“ U to, na ulazu u dvoranu pojavi se s velikim smotkom novina Šefkija Pašić, zamjenik glavne urednice „Slobode“ Nade Bitange. Pašić je bio markantan, stariji gospodin, strastveni pušač, zaljubljenik u historiju i u svom je listu gotovo redovno objavljivao vrlo zanimljive crtice iz mostarske prošlosti. Dok se pozdravljao s nama, Nametak mu pokaza mjesto do sebe i naruči mu kahvu. Dobri Nametak, odmah je krenuo u intervenciju: „Reci mi Šefkija, šta ti misliš bi li Ibrahim mogao naći kakva prostora za zaposlenje u „Slobodi“? Šefkija podiže obrve, blago se osmjehnu i reče da je u njih ograničen broj radnih mjesta, a „Ibrahim je i tako naš saradnik“. „Objavili smo mi prije par mjeseci intervju s Ibrahimom, povodom izlaska njegove prve knjige pjesama u Sarajevu, ali i vijesti da je izabran i za člana Društva pisaca Hrvatske. Novinar mu je postavio dva pitanja, a Ibrahim mu odgovorio na tri!“ – reče g. Pašić gledajući u svog starog prijatelja. „Pa morao sam“ – nasmijah se i dodadoh: „Taj se novi novinar, Milivoj Mrkić, malo poigrao aluzijama („otkud tebe tamo“)... Mada ja ne

znam otkud Milivoje u Mostaru, ni kad je odnekud došao, ni kad je preko noći u „Slobodi“ posao našao?“

Nije znao Pašić te čudne putanje ljudi i načina ekspresnih rješenja njihovih egzistencija, ili se tako činilo. Svojim je sporim govorom i duhanom izgrizanim glasom, prije nego što je počeo skupljati u smotak svoje novine, rekao „da bi me volio ujutro vidjeti u redakciji“ i da mu ponesem „Arabiju ljubavi“, volio bi je pročitati. Rukovao se s nama i otišao.

„Otiđi sutra kod njega, dobar je Pašić...“, rekao je dr. Nametak ustajući. Pozdravismo se.

Ujutro sam posjetio Šefkiju Pašić, a on je bio baš na odlasku na neki sastanak. Silazili smo zajedno niz stepenice koje su izlazile na Musalu. Zastao je negdje na sredini, izvadio cigaretu i zapalio. „Nesto razmišljam o sudbini naših pjesnika. Mlad si. Vrlo si mlad. Vidio sam kako su neki, vrlo talentirani, utonuli u islamsku mistiku – i njih danas nema.“ Otpuhnuo je dim cigarete, pogledao u nebo, i lagano zakoračio niz stepenice.

Šutio sam, jer nisam ni s čim mogao povezati njegov kratki monolog na stepeništu redakcije. Ima li veze sa mnom? Biskao sam po glavi tražeći šta bi to moglo biti? Je li to možda poruka? Možda mu je na umu jedna od onih mojih „*Pet pjesama Ibrahima Kajana*“ iz „Telegrama“?

Mislio: kako izvoru / Da se vratim // Mislio Euzu billahi mineššejtaniradžim // Mislio Riječ / Amin – ili to ima veze s tek izašlom Akšam olur (Vidik br. 5, 1968).

Ko zna šta mu je na umu? Odrastao sam kao nevjernik. Kada me otac upisao u mejtef 1950, mjesec poslije je bio zatvoren. Ja ne znam ništa o islamu. Ne znam ništa od vjere, ne znam abdest uzeti, ne znam klanjati, a ni *Musaf* majčin ne znam čitati, niti bih ga razumio, jer je u arapskom pismu i na arapskom jeziku. Pašićeva „poruka“ ostat će mi tajnom.

V. Pisci u vrtu sablasne kuće

Ponoćnim busom iz Mostara

Lutanje i potraga Mostarom za tačkom oslonca svom življenju, bila je pri kraju. Pedesetak dana ponovnog uvoda u civilni život, nakon ovog predvojnog kad sam otišao na granicu Bosne, nije me ohrabrio: složio sam mladičku garderobu u malu putnu torbu. Majka me izljubila i zavukla mi u džep 30.000 dinara. Ponoćnim, prolaznim zagrebačkim busom, s Musale sam se „otisnuo

u svijet“. Niko nije znao da odlazim, nikom nisam imao što reći na rastanku.

Sutradan sam, oko podne, otvorio vrata uredništva časopisa „Republika“. Mladić je korigirao šljafne pristigle iz tiskare; jedva je podigao glavu. „Ibrihime!“ - vedro je uzviknuo, ustao i prijateljski mi stegao otvorenu ruku, zdraveći me. Stojan Vučićević, dragi pjesnik s kojim sam (obojica „zbigecani“ u sivomaslinastim odorama) nastupio na „Goranovom proljeću“ – onedavno je tajnik slavnog časopisa. Urednici - „komplet klasika i akademika“ – Vjekoslav Kaleb, Ivan Raos, Novak Simić, i uz njih, namlađi, Jozo Laušić. „Znači, bit ćemo u Zagrebu, pa ćemo se ispomagati...“ – rekao je, ohrabrujući me.

Stojan je, na povjerenje, od kipara Stipe Sikirice dobio ključeve stare, oronule kućice u Zajčevoj ulici, uz Laščinski put. U susretu na Trgu Republike izvadio je ključeve iz džepa i pozvao me poput bliskog rođaka: „Stanovat ćeš sa mnom, imaju dvije sobe, djevojačka sobica i drvarnica!“ U kući su živjeli Sikirićini rođaci, starac i starica. Lani je starica umrla. Jutro nakon pokopa, starac se u drvarnici... objesio. Kuća je u vrtu s travom do pojasa. Uz vrata, razgranati orah.

Stojan je sebi izabrao veliku sobu s golemim krevetom. U sobi je i starinski ormar. Otvara se uz jezivu škripu. I, začudno, tu je i veliki raštimovani klavir! Uselio sam se u sobičak. Između soba, kuhinja: stol, tri štokrle, šporet... Iznutra se kućna vrata nisu dala zaključati. Vezivali smo ih kanafom.

Pokosili smo travu i pozvali prijatelje u vrt. Došli su iz „Republike“, Simić i Laušić. S njima i Duško Arežina, Novakov prijatelj i staračka potpora, novinar i kritičar. Nešto kasnije je stigao Tomićić sa suprugom Anom i Mirjanom, koja se upravo udala, ili se spremala udati, za Predraga Matvejevića...

Bilo je to vedro, mediteransko, duhovito predvečerje. Akademika Novaka sam već ranije susreo u redakciji. Iskoristih pogodnost pa ga zamolih odobrenje da dramatiziram jednu njegovu „bosansku novelu“. Tako me uputio urednik dramskog programa Radio Zagreba, Mato Ganza. „Šta biste dramatizirali?“, upita me i zbuni, jer još dočitavam prvi put otvorenu knjigu velikog pisca, za kojeg nažalost ranije nisam čuo. I ne razmišljajući, bubnuh zapamćeni naslov: *Zakoni i ognjevi!* „Ma radi, sine, slobodno!“ - reče između dva dima cigarete.

Zlatko je prisutne pozivao na feštu Zajednice pisaca Tin, ko može, na Okrugljak.

Duhovi, štakopri ili tajna policija

Stojan je Ani i Mirjani pričao nešto očito napeto. Gledale su ga ne trepćući. Slušali smo: „Odnedavno su nam se u potkrovlju pojavili duhovi; po cijelu noć tumbaju i premeću neke stvari da nas je više puta obuzimao duboki strah...“ Stojan im ne kaže da je nekoliko puta, da se ohrabri, i potegao iz flaše, pa je jednu noć i mene do smrti prepao. Elem, u gluhu ljetnu noć probudio me Stojanov krik: *Ibrahime, ustaj, napadaju nas, uzmi staklo!* On je već s kuhinjskim sječivom trčao po vrtu prekrivenom ljetnom mjesečinom, urlajući, *gdje si, gdje si, gdje si...* Potrčao sam za njim kroz željezne vratnice na Zajčevu; nije bilo nikog, sve je bilo pusto. Ponovilo se ponovo, kroz nekoliko večeri. Pokušali smo dokučiti otkud ta orljava u gluho doba noći, u potkrovlju, s jedinim otvorom daskama zakovanim? Najposlije smo „otkrili“ porijeklo urnebesnih orgija u ponoćnim satima, i dugo se tom „otkriću“ smijali. Doduše, činilo se, da ni meni ni Stojanu to javno priznanje – nije bilo i intimno uvjerenje. Neću vam reći što je bilo na tavanu, da nam tu legendu, o kojoj se već pričalo po Zagrebe, ne uništi banalna „zbilja nestašnih bakanalija tustih i veselih štakora“. Stojan je vjerovao da nas uhodi i uznemirava tajna policija, prati i snima, da su kroz potkrovlje ugradili prislušne instalacije.

Nisam ništa znao iz Stojanovog predživota, tek da je rođen u Turkovićima, u Popovu Polju, školovao se u Metkovićima, studirao u Zadru. Jedanput mi je, i nikada više, spomenuo da je bio uhićen krajem srednje škole i osuđen „zbog mladenačkih političkih nepodopština“. Zatočen je u kaznionicu na otoku Sv. Grgur, nadomak Golog otoka.

U Splitu mu je nekoliko mjeseci prije nego smo se upoznali, izašla zbirka teške hermetičke poezije, stilski savršene, višeslojna naslova „Šibanica“. Kad bi pisao ili prevodio, tražio je osamljenost. Tada bi se odmicala i divna Nada koju je volio do kraja života.

S radošću mi je čitao pod našim orahom ili u obližnjem restoranu putopise o pariškim mostovima, o „četiri stolačke serdžade“, ili prijevode s francuskog Nisam mu trebao ništa komentirati, vidio je refleks opisanih pejzaža ili sjaj izgovorenih stihova na mom licu. Osim u „Republici“, tekstovi su mu izlazili u Akademijinu „Forumu“. Prisjećam ih se u rukopisu: eseja Guillević i njegov Carnac, ili onog o Herbertu Marcusu, filozofskoj zvijezdi evropske mladeži 80-tih godina. Prevodio je Camijev *Mit o Sizifu*. U „Madost“ se spremao predati *Knjigu puta i vrline* Lao Tcea.

Rastajući se s društvom, „padaju“ šale o „našim duhovima“ – sve do njihova izlaska na Zajčevu ulicu.

Bijes Envera Čolakovića

Početak svibnja je na Okrugljaku Zajednica pisaca Tin feštala svoju obljetnicu. U jednom trenutku je došlo do oštre prepirke, pa i opasne svađe između tajnika, književnika Nikole Pulića, i Zlatka Tomičića, predsjednika Zajednice i glodura „Hrvatskog književnog lista“. Oko čega su se zakačili, nagađao sam: oko tekstova u listu.

Netom izašli HKL izazvao je, dan-dva poslije, i uraganski bijes Envera Čolakovića. U njemu je objavljen Enverov esej *Pjesnik – nerazjašnjiva zagonetka (Pedesetogodišnjica smrti Endrea Adyija, 1877 – 1919)*. Kad ga je Enver pročitao – iz njega je prokuljao neviđen vuklan emotivnog naboja! A šta je bilo? Tomičić je i Enverov esej, kao da je početnikov, poslao „navudrenom“ lektoru. A lektor je, ne samo arhaizirao hrvatski, nego, po Enverovu mišljenju, i ideologizirao. Vikao je: „Nikad nisam pisao ni ustaškim ni proustaškim jezikom, ni u NHD! Lektorirate mi, pakujete mi, kao što je Matičin lektor 1943. lektorirao u *NDH-aški korienski* moga Ali-pašu!“

Enver je ogorčen napustio Savjet lista. Tekst njegove ostavke nikada nije objavljen. U jednoj bilješci o napuštanju Savjeta i uredništva Pulića, Maruševskog i Čolakovića, navode se „njihovi osobni razlozi“. To nije tačno, barem nije u Enverovom slučaju. Njegov je razlog jasan: zbog ideologiziranja jezika.

Poslije je o tome govorio smireno, uz kahvu i svoju dozu nikotina. „Jedanput su „lektorirali“ prisilom državnog zakona o uporabi korijenskog pravopisa moj roman, koji 1942. nije pisan tako, ali kad je 1943. dobio Matičinu nagradu i bio objavljen, izašao je u Brozovu fonološkom pravopisu, „oživjelom“ izravno Pavelićevom naredbom...“

Od kapitulacije do kraja 1945, Čolaković je bezbroj puta hapšen i ispitivan do krajnjih, iscrpljujućih granica. Propitivalo se njegovo eventualno priklanjanje „ustaškom pokretu“ „i djelovanje u diplomaciji“, u Ambasadi NDH u Budimpešti od augusta 1944, kada je u nju iznenada „pozicioniran“ funkcijom „povjerenika za kulturnu razmjenu“, do kapitulacije 9. maja 1945.

Nakon preseljenja Čolakovićevih iz Budimpešte na svoje imanje koje se prostiralo na mjestu današnje sarajevske Željezničke stanice, netom iza Prvog svjetskog rata, Enver je imao manje od 15 godina. Mali je „poliglot“ brzo usvajao „babin jezik“ ali u školi se mučio s bosanskom terminologijom matematičkih izraza, pa ih je izgovarao na mađarskom. Djeca su mu se grohotom smijala, nazivala ga „Švabom“ i spominjali „krmetinu u jelovniku“.

Njegova je majka Ilonka iskreno prihvatila islam, izabrala je sebi ime Fatima, ali je sredina nikada nije primila kako su očekivali. Dječak je patio.

Dok je Enverov otac ratovao kao austrougarski vojnik u Velikom ratu, dijelovi naslijeđa bezočno su otuđeni. Da bi sudskim putem barem nešto spasili od imanja, preseljavaju u Beograd 1939. Rat ih vraća u Sarajevo.

Godine 1944. hapse ga na putovanju između Sarajeva i Konjica. Pronalaze mu antifašističke letke. O tome je svjedočila Truda Reich – Ribar, poznata muzička pedagoginja. Za Envera su se, tvrdila je, zauzeli muslimani u vrhu NDH. Intervencija je uspjela – poslan je u Budimpeštu... Enver dobiva vijest da je Sarajevo bombardirano od saveznika 11. 11. 1944, da mu je stradala kuća i u kući poginuli roditelji. Zbog traume tim događajem, živčano je oboljela njegova zaručnica Nella K., za koju porodični podaci kažu da je umrla u Jankomiru. Meni je Felicitas Reiser rekla da je u rastrojstvu izgubila život utopivši se u maksimirskom jezeru. Za sahranu se pobrinuo Hamid Dizdar. Mak mu javlja da ne dolazi u Sarajevo, jer će biti uhapšen. Putuje u Zagreb. Hapse ga, zatvaraju, puštaju. Napokon, od 1946. prestaju ga „tretirati“ - bez procesa i sudskog pravorijeka. Međutim, obnovljeno Društvo književnika Hrvatske zadužuje Sud časti kao „operativni instrument“ Agitpropa CK KPH, da propita sve hrvatske književnika „šta su radili za vrijeme Nezavisne države Hrvatske“. Sud časti izriče više od 100 „etičkih“ odluka - oduzimanja građanskih prava: ne smiju javno nastupati, ni objavljivati, niti tekstove potpisati svojim imenom. Među njima su bili Cesarić, Kolar, Ujević..., ali i Husejn Gjogo (promijenio prezime u Dubravić), Salih Alić, Hifzija Bjelavac (kasnije je promijenio u Bjelevac) i, naravno, i Enver Čolaković. Cesariću je „skinuta“ zabrana nakon pola godine, Tin Ujević ju je nosio do smrti 1955. Budući da nije nikada „sudski osuđen“, g. 1947. Enver se zapošljava u Enciklopedijski zavod, pozvan od direktora Krleža! Krleža ga je, naime, prvenstveno trebao da prevodi s mađarskog proze i romane partizana Ervina Šinke, Mađara, koji se „morao proizvesti u hrvatskog pisca“. A prevoditelj nema imena, osim sitnog inicijala: E.Č.

Sve mu je to prohujalo mislima, kad je otvorio HKL sa svojim esejom o Adiyju. Bijes koji je izlio na Zlatka Tomičića, bio je sastavni dio njegove životne drame koju je živio, ni kriv ni dužan, uzrokovane jezikom kojim nije ni pisao ni govorio.

VI. Šantićev potomak me poučava da Janković Stojan nije zločinac nego „naš heroj“

Posjet „poznatika u prolazu“

Jos ni sam nisam dobro upamtio novu adresu, kad jedne rane majske nedjelje, kroza san začuh jako kucanje na vratima. Bunovan, pomislih da mi se pričinilo ili da još sanjam. Koju minutu kasnije, kucanje se ponovilo, i to baš na prozoru sobice u kojoj sam spavao. Skočio sam k'o oparen! Krupni mi muški glas viče iz grmlja pod prozorom: „Otvaraj čovječe, prijatelj iz Mostara!“

Odmotavam kanafu kojom smo „zabravili“ vrata i preda mnom se ukaza mlađi čovjek koji se, koliko se sjećam, odazivao na prezime Radusinović. Milivoj Radusinović? „Mladi istoričar“. „Eto, ja navratio, nešto sam poslom u Zagrebu! Hajmo na kafu!“

Pa šta ćemo, siđosmo niz Zajčevu u kafić na Kvaternik. Za stolom, on mi vadi iz tašne darove: svoju knjižicu i „Slobodu“ s kraja decembra 1968. „Htjedoh ti kupiti i knjigu Salima Ćerića *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, ali ne stigoh...“, kaže. „Ali, evo, donio sam ti svoju prvu knjižicu. Malo nešto o Šantiću!“ – reče, otvori knjižicu i upisa mi posvetu. Iznenadnih se. Nisam znao da piše. Kaže, „pišem ja, ne hvalim se“. Nastavi: „Pa eto da razmijenimo mišljenja. Napokon je krenulo i Muslimanima, dobro ide, sigurno ćete biti priznati kao etnička zajednica, a do nacije ima još podosta“ – doda.– Otvori „Slobodu, kaže: „A ovaj Milivoj Mrkić baš se*^e, kao isprespakao te, a vidi se iz aviona da je on „kleso tvoj intervju“ po zadanoj mjeri, lijepio restlove da te prikaže „dobrim Hrvatom“ koji „zaslužuje“ biti članom Društva pisaca Hrvatske, jer po pjesmama si „niš korist“. Smije se. Iznenada se prisjetih da smo i u ona dva tri susreta prije „vojske“ ulazili u te muslimanske teme. O Ćerićevoj knjizi sam čitao, je je odmah po izlasku postala – „kontroverzna“ i nemilosrdno napadana. Kupio sam je u Mostaru, na kratkom odsustvu, baš kad sam početkom decembra 1968. odgovarao Mrkiću na „dva pitanja“ objavljena u „Slobodi“, koji mi ovaj donosi kao vijest staru pola godine.

Radenuć priča, govori, a meni oči pune sna. Pijem espresso. Prihvaćam „Slobodu“. Poglédam onaj intervju koji je istinoljubivi Mrkić potpisao pseudonimom A. *Ljubanov*. „Ljubanov“ otvara intervju podatkom da sam „odnedavno član DKH“. Kaže: „O *Tvom ulasku u Društvo književnika Hrvatske kružile su razne priče. Ljute li te ili, možda, raduju?*“ „Ljubanov“ nije zabilježio da sam ga pitao: „Hoćete li pitati Mešu Selimovića i Skendera Kulenovića raduje li ih ili ljute što su u Društvu pisaca Srbije? Ljute li se Izet Sarajlić i Ćamil

Sijarić što su u srpskoj (odnosno crnogorskoj) književnosti? Ili je to sasvim prirodno, a ovo „moje“ je nešto sasvim neprirodno?“

Drugo „pitanje“ tog komunizmom zaogrnutog nacionaliste, glasilo je: „*Ja lično ne volim Tvoju poeziju. No i mnogi drugi misle, čak i tvrde da u Tvojim poezijama ima nešto teško, nešto religiozno. Kako braniš svoju poeziju?*“ Smatrao sam to komplimentom. Objavio je i moju dodatnu rečenicu: „Ostavljam to na stranu pa se pitam: zašto bi se i takva pozicija smatrala pozicijom drugog reda, a religiozni ljudi – građanima drugog reda?!“

Podigoh pogled na Radusinovića. On se već zahuktao o Čerićevim *Muslimanima*.

U mislima mi proletje susret s Dubravkom H. u uređištvu „Telegrama“. Nosio sam prikaz „kontroverzne knjige“. Dubravko me upita: „Jesi li je napao?“ Tekst nije izišao. Nisam napao. Previše je važna.

Zamolio sam Radusinovića da mi oprosti, moram otići. Pozdravili smo se i više se nikada nismo susreli.

Recital zagrebačke mladeži u sarajevskoj Carevoj džamiji

Nakon poznanstva s prvim zagrebačkim muslimanima u Tomašićevoj 12 (dr. Sulejman Mašović, dr. Kjamil Kamerić, prof. Muhamed Balić, prof. Muhamed Salihbegović, studentica Vernesa Fazlić...), češće sam dolazio u društvene prostorije s malom, urednom aščinicom. Držao ju je jedan od najduhovitijih ljudi koje sam ikad upoznao, Šaban Serdarević. Blagost je izbijala iz svake njegove riječi, uvijek spreman na neku dosjetku raskošnog, „nasrudinhodžinog tipa“. Srednjoškolska i studentska mladež u njemu je nalazila najpoželjnijeg šereta pa su se okupljala oko njega i nerijetko vriskala od smijeha!

Ta omladinska grupa mi je predložila da krenem s njima u Sarajevo 24. maja 1969. s pripremljenim recitalom muslimanskih pjesnika koji bi, u organizaciji Sarajevskog omladinskog kruga, bio održan u Carevoj džamiji i dan poslije u Visokom. To je bio jedan od najljepših književnih izleta, gotovo nezapamćen za one koji su mu prisustvovali, jer je i mjesto te kulturne zgode bilo potpuno neuobičajeno do tada. Zagrebačke djevojke Seida Serdarević i Azra Ruždija, mladići Salih Aličelebić i Sabrija Prohić, sjećam ih se, recitali su mrtve i žive bošnjačke pjesnike čija su imena bili izvan optičaja, ili proskiribirana do zaborava, u kulturnom prostoru BiH - M. Ć. Ćatića, E. Čolakovića, S. Alića,

N. Idrizovića, Mehmeda Mašića. Govorio sam svoje dvije pjesme... Stihovi su fantastično zvučali pod kupolom Careve džamije, nad glavama stotina ljudi koji su do posljednjeg centimetra ispunili unutrašnjost i sofe slavnog islamskog zdanja. Sarajevska mladež nas je častila svojom pažnjom i prijateljstvom, a s nama su se rukovali i hvalili nas i Husen ef. Đozo i hafiz Ibrahim Trebinjac, koje sam i nakon tog susreta više puta u životu susretao i volio ih susresti.

Al Sajab i kamena vaza

Dovršavao sam knjižicu *Al Sajab i kamena vaza*. Knjižicu će ispinjavati zapisi o mostarskim vedutama, prijevodima triju poema Badra Šakira al-Sajaba posvećenih palestinskom otporu i dvije-tri moje pjesme duhovnog porinuća koje me zahvatilo, „samo od sebe“, bez edukacije i racionalne spoznaje tradicije.

Telefonirao sam Ivici Jembrihu, kajkavskom pjesniku u Čakovcu, zaposlenom u tiskari „Zrinski“. Volio sam njegovu elegičnu međimursku popevku i njegov „slatki kaj“. Zamolio sam ga da mi pošalje proračun za štampanje *Al Sajaba*...

Emotivni intermezzo

Čekajući odgovor tiskare, planula je romansa sa Smailom. „Pobjegli smo“ – u Mostar. I vjenčali se... i roditelje ostavili pred svršenim činom. Uzeli smo podstanarsku sobicu u jedne siromašne radničke porodice na Trešnjevci, Lenjingradska 79 (dvorište). Na tu mi je adresu stigla prva dopisnica.

Odgovorio mi je Alija Nametak na riječi potpore koje sam mu uputio povodom napadačke salve u dnevnim listovima Jugoslavije zbog njegove „nevaljale“ priče *Napršče*, objavljene u *Životu*, „propustom glavnog urednika Maka Dizdara“. Alija je napisao: *Sar. 24. 11. 1969. / Dragi prijatelju! Hvala na pismu. Neka Te to nimalo ne uzrujava! Psi laju a karavana prolazi! Ako možeš dobiti negdje jedan broj Borbe u kome je to štampano, izreži mi članak i pošalji. Mahsus selam Tebi i hanumi, Alija.*

Ta, poduža Nametkova pripovijetka, izašla je u četiri nastavka u *Životu*, od septembarskog u 1968, do januarskog u 1969. Partijski bijes uzvitlao je Nametkov narativ koji „karikira“, „optužuje i podriva“ „komunistički moral“ likom rukovoditelja tvornice. On zapošljava mladu udata drugaricu (Muslimanku), ucjenivši je erotskom protuuslugom!

Trebao sam vjerovati da je zločin Stojanov epski, a herojstvo - historijsko

A strojevi u čakovečkoj štampariji su tiskali *Al Sajaba*... Ubrzo je bila gotova i isporučena. A onda je ubrzo stigla prva kritička refleksija iz Mostara. Pjesnik Milivoj Krunić u „Slobodi“ je objavio lijep i afirmativan prikaz. A da bi i čitaoci podijelili njegovo osjećanje ljepote, ispod teksta je objavio i pjesmu *Akšam olur* (Noć pada). I, tako je se zakotrljao kamičak...

U novembru 1969. mladi će mi pjesnik Mirsad Čampara (kasniji mostarski šehid) napisati pismo: „Na sastancima mladih pisaca u Domu omladine kojim predsjedava profesor Gimnazije Damjan Šantić, kude te kao autora nacionalističke muslimanske knjige, Ibrahime, pa ti javljam da znaš...“

Domu sam poslao svoje ljutito pismo. Odgovor je stigao 3. decembra 1969:

Uprava Doma omladine primila je od Vas pismo koje nas je ponukalo da Vam odgovorimo. U svom pismu navodite da je na sastanku Kluba pisaca Doma omladine bilo „blaćeno“ Vaše ime. Da to nije tako, uvjerite se kada pročitate priloženu kritiku napisanu od strane našeg Kluba povodok izlaska Vaše knjige „AL SAJAB I KAMENA VAZA“. Što se tiče dijaloga na koje nas, pozivate mi ćemo ga prihvatiti u svako vrijeme, ali nismo spremni da snosimo troškove Vašeg dolaska.

Kratak prikaz knjige „Al Sabaj i kamena vaza“

Prije izvjesnog vremena u mostarskoj „Slobodi“ pojavio se prikaz knjige „Al Sajab i kamena vaza“ Ibrahima Kajana iz pera Milovana Krunića – globalno pozitivan, sa izabranom pjesmom Akšam olur da te vrijednosti i potkrijepi. Pošto knjiga još nije bila u knjižarama, na čitaocima je ostalo da progutaju i ovakve stihove:

„Ruku diže punu otrovnica, jedan Stojan od Mletaka“,

Zna se o istorijskoj ličnosti Stojana Jankovića i kakve su narodne pjesme o njemu spjevane, a sad je na jednom on taj koji bije „krv nevinih bogougodnika“ valjda poput onih „prvaka šehera sa mudrim riječima do sjajnoga Stambola“.

Zatim nema stranice bez riječi bože ili alah napisanih velikim slovom. A što tek da se misli o ovim stihovima, ostavljenim valjda kao poenta za završetak: „Moj veliki Gospodar, naokolo je noć, ima li glasa Tvojega, svicu uha mojega, mom brdskom putu mom zapjenjenom nastojanju ima li kraja“.

Kajan se uporno trudi da pravo građanstva u našem književnom jeziku stekne ovakve riječi: hamajlija, lahko, mehko, kostjela. Možda i ograđenja sa „ć“ nisu štamparske greške.

Stari most permanentno krsti Sulejman pašinim feudalnim znamenjem, a Hajrudina koji je život rizikovao da ostvari zamišljenu ljepotu (sjetimo se impresivnih platana Pedje Milosavljevića i legende o štapu) tek je škrtu pomenuta.

Najveći Mostarac svih vremena Aleksa Šantić ovdje je predstavljen kao odprilike neki blijedi blijedi i razbarušeni zaljubljeni prema Emmini u nekom vinogradu, a ona pred njim prkosna jer je on za nju „tek kao da je prica prhnula preko ohgrade vinograda“.

Svako koje svojedobno razgovarao sa Persom Ćorović zna da je pjesma o Emmini nastala poslije jedne šetnje kroz mahalū Mazoljice i plod trenutne inspiracije pred nepoznatom djevojkom (a ćerka imama Sefića iz Siliftarevog sokaka možda je mogla biti ona djevojka iz pjesme Zimsko jutro na pr.).

I sve tako do kraja. Do službenog žiga i potpisa: Damjan Šantić, Mustafa Delić, Saša Bubić, Janja Senkić, Šehić Mirna i Bogdan Jevtić.

